

14. 6. 2016

Vezměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Právo a spravedlnost II: Retroaktivní rozhodovací praxe Nejvyššího a Ústavního soudu

Ve svém příspěvkovém „občasníku“ Právo a spravedlnost, kde se zabývám teoretickými tématy, bych se tentokrát rád zamyslel nad otázkou stále více diskutované „retrospektivy judikatury“, tedy zpětného působení rozhodnutí vyšších soudů, která negativně ovlivňují stabilitu právního řádu a legitimní očekávání účastníků občanskoprávních vztahů.

Retroaktivní působení judikatury se označuje jako „retrospektiva“

V právní praxi se setkáváme stále více s neústavním retroaktivním založením docela jiného právního stavu, než jaký zde byl v době (domnělé) existence (platnosti) smlouvy, která je následně shledána neplatnou. Ve své bezprostřední praxi se s tímto navýsost nežádoucím efektem rozhodovací praxe Nejvyššího soudu České republiky, jakož i judikatury soudu Ústavního, setkávám zejména v případech shledání smlouvy za neplatnou v oblasti jednání statutárních orgánů obchodní korporace, kdy obchodní korporace nedodržela způsob jednání zapsaný v obchodním rejstříku (tzv. pravidlo 4 očí), v důsledku čehož byla jí uzavřená smlouva shledána soudem neplatnou, a to v některých případech dokonce i k námitce neplatnosti vznesené u soudu samotnou obchodní korporací, jejíž statutární orgán nejednal s péčí řádného hospodáře a v souladu se způsobem jednání zapsaným v obchodním rejstříku.[1]

Další z oblastí, která je retroaktivními účinky judikatury přímo paralyzována, je oblast rozhodčího řízení, kde dochází permanentně již od roku 2011 ke zneplatňování rozhodčích doložek, a to s retroaktivními účinky, tj. takových rozhodčích doložek, které strany sjednaly za judikaturního stavu, který dovoľoval příslušnou rozhodčí doložku uzavřít, aby byla posléze stejná rozhodčí doložka shledána absolutně neplatnou pro rozpor se zákonem v důsledku v mezidobí změněné rozhodovací praxe Nejvyššího soudu, ač se zákon upravující danou právní materii v mezidobí nijak nezměnil.

Změna judikatury je v podobných případech „nebezpečná“ svými *retroaktivními účinky*, neboť svými (novými) právními závěry zasahuje do práv a povinností účastníků občanskoprávních vztahů do minulosti, tj. retroaktivně. Ač je v českém ústavním pořádku retroaktivita zákona zakázána, v *případě retroaktivního působení judikatury soudů ji sami soudy „posvětily“* tím, že ji označily za tzv. „retrospektivu“. Tímto formálním označením se soudy vyhnuly tomu, aby byly „obviněny“ z toho, že jejich judikatura má taktéž (samozřejmě, že v podobných případech pro strany původní smlouvy nežádoucí) retroaktivní účinky.

Argumentace Ústavního soudu České republiky k „retrospektivě“

V této souvislosti můžeme citovat za všechny například usnesení Ústavního soudu České republiky ze dne 13. 1. 2015, sp. zn.: IV. ÚS 2863/14, který dovedl, že „Obdobně jako v jiné věci stěžovatelky, ve které bylo o její ústavní stížnosti rozhodnuto usnesením ze dne 16. prosince 2014 sp. zn. II. ÚS 2448/14, je i v projednávané věci klíčovou otázkou, jestli lze poté, co dojde ke změně judikatury (k judikaturnímu odklonu), "nový" právní názor aplikovat i v řízeních zahájených před touto změnou, tj. v situaci, kdy účastníci řízení vycházeli či mohli vycházet z právního názoru odlišného (dřívějšího). Konkrétně je pak sporné, zda lze oprávněnému v exekučním řízení vytýkat zavinění zastavení exekuce v důsledku neplatnosti exekučního titulu v situaci, kdy byl exekuční titul platný podle judikatury existující v době podání návrhu na zahájení exekuce.

Ústavní soud uznává, že především v horizontálních vztazích (o takový se jedná i v projednávané věci) stojí soud rozhodující po změně judikatury před nelehkým dilematem. Nový právní názor může aplikovat retrospektivně, čímž ovšem zpravidla zasáhne do očekávání, jež dřívější judikatura u svých adresátů mohla vyvolat. Opačný postup by však znamenal, že soud vědomě aplikuje „nesprávný“ právní názor, a navíc by byl sporný i z hlediska principu rovnosti - zatímco v jednom řízení (v tom, v němž byl právní názor změněn) by byl nový právní názor aplikován ve prospěch jednoho z účastníků, účastníkům dalších řízení, byť by jejich pozice byla srovnatelná, by se tohoto dobrodiní již nedostalo. Již ve svém nálezu ze dne 5. srpna 2010 sp. zn. II. ÚS 3168/09 (N 158/58 SbNU 345) Ústavní soud v souladu se soudobými evropskými kontinentálními trendy zdůraznil, že v horizontálních právních vztazích zůstává zásadou incidentní retrospektivita nových právních názorů vytvořených judikatorními změnami. Nový právní názor bude tedy aplikován na všechna probíhající řízení. Tím Ústavní soud odlišil situaci retrospektivního působení změny judikatury (tj. opravy "chybného" právního názoru) od retroaktivního působení právních norem (k tomu srov. např. doktrinální názor Kühn, Zdeněk: Prospektivní a retrospektivní působení judikatorních změn, in: Právní rozhledy č. 6/2011, str. 191-197).

Výjimky z uvedené zásady mohou být založeny pouze specifickými okolnostmi, které založí intenzivnější zájem na ochraně legitimních očekávání adresátů právních norem. Je na nich, aby vůči soudu argumentovali právě těmito specifiky, která výjimečnou neaplikaci nového právního názoru odůvodní (srov. i Kühn, Zdeněk, op. cit. str. 196). Ona výjimečnost situace nicméně nemůže spočívat pouze v tom, že v důsledku aplikace nového právního názoru došlo ke zhoršení právního postavení jedné ze stran horizontálního právního vztahu, a ani v tom, že dotčený účastník řízení na dřívější judikaturu spoléhal; zmíněné důsledky jsou totiž pojmovými znaky judikatorního odklonu (nemohou tedy pochopitelně zakládat výjimečnost situace). Ze shora popsané posloupnosti událostí totiž vyplývá, že stěžovatelka postupovala v souladu s tehdy aktuální judikaturou obecných soudů a že od ní nebylo možno oprávněně očekávat (bez ohledu na skutečnosti zmíněné v předchozím odstavci) „jasnozřivost“ v otázce změny této judikatury. Ani to však není způsobilé zvrátit shora vyložené závěry Ústavního soudu týkající se intertemporálního působení změny judikatury, podle nichž tato změna působí retrospektivně, tj. aplikuje se "zpětně" i v řízeních zahájených před touto změnou. 14. Ústavní soud tedy uzavírá, že v projednávané věci aplikace nového (změněného) právního názoru na věc stěžovatelky nevedla k porušení (resp. ani k dotčení) jejich základních práv.“

Retrospektivním účinkem judikatury je narušována právní jistota

Ať již nazveme shora popsanou rozhodovací praxi, kdy se mění judikatura do minulosti proti legitimnímu očekávání subjektů občanskoprávních vztahů jako judikaturu s retroaktivními účinky, nebo jako judikaturu s retrospektivními účinky, je v obou případech jednoznačně nežádoucí a neústavní, byť je legitimizována samotným Ústavním soudem.

Retrospektivním účinkem judikatury je erodována právní jistota, jakož i porušována zásada

autonomie vůle a svobody individuálního jednání. Obecně platí nebo alespoň donedávna platilo (a bylo jednou ze základních zásad českého práva), že české soudy právo netvoří, ale nalézají. Jestliže dojde ke změně judikatury, nejde o změnu právního pravidla. Jedná se stále o tutéž normu, pouze je nově objasněno, co je jejím skutečným obsahem. Z toho nutně vyplývá, že účinky změny judikatury nelze omezit jen do budoucna.[2] Ovšem vliv změny výkladu dosavadní judikatury může být výraznějším zásahem do práv dotčených subjektů než změna právní úpravy v legislativním procesu. Zákodáři se musí při tvoření norem zcela vyhnout právě retroaktivitě, nepravou retroaktivitu promítají do přechodných ustanovení zákona. Zákonem dotčeným subjektům je ponechána tzv. legisvakanční lhůta pro seznámení se s danou normou než nabyde účinnosti. Naproti tomu judikaturní závěry vyšších soudů, ač mají pouze quasiprecedenční charakter, mohou mnohdy do práv dotčených subjektů zasáhnout s normativním účinkem okamžitě.[3]

Změna výkladu judikatury s retrospektivními účinky by neměla být používána plošně, tak jak k tomu došlo v oblasti rozhodčího řízení plošnou aplikací usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 10. 7. 2013, sp. zn. 31 Cdo 958/2012[4], nebo v případě judikátu K obcházení „pravidla čtyř očí“ při jednání za společnost (viz rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 15. 10. 2008, sp. zn. 31 Odo 11/2006) v oblasti jednání statutárních orgánů obchodní korporace, nebo ve věci týkající se výplaty dividend, kde byl dosavadní letitý judikaturou aprobovaný postup označen za porušení péče řádného hospodáře s odpovědností člena představenstva za škodu způsobenou vyplacením dividend v rozporu se zákonem (rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 29. 4. 2013, sp. zn.: 29 Cdo 2363/2011), jakož i v řadě dalších právních oblastí, ale mělo by být vždy přihlíženo k specifikám daného případu, a nová judikatura by měla platit zásadně pro futuro.

Zastánci zpětné účinnosti rozhodovací praxe soudů opakují argument, že ustálená soudní praxe v podobě rozhodnutí Nejvyššího soudu není v právním systému České republiky formálním pramenem práva a není proto možné na tato rozhodnutí aplikovat obecnou právní zásadu zákazu zpětné účinnosti zákona. Není proto podle nich v rozporu se žádným právním předpisem, pokud soud aplikuje nově ustálenou soudní praxi na případy dřívější, navíc v daném případě za situace, kdy do té doby byla soudní praxe nejednotná. Tento názor i podobný názor Ústavního soudu podporuje doktrinárně a vzájemně se s jeho závěry prolíná argumentace Zdeňka Kühna, který ve shodě s judikaturními závěry Ústavního soudu dovozuje, že *„Nový právní názor bude tedy aplikován na všechna probíhající řízení. Výjimky budou dány pouze za specificky výjimečných situací, která založí intenzivnější zájem na ochraně legitimních očekávání adresátů právních norem.“* [5]

Jsem názoru, že taková argumentace nemůže obstát, neboť jde „proti srsti“, proti logice, proti pravidlu „od většího k menšímu“ a nerespektuje hierarchii pramenů práva. Je-li totiž zpětná účinnost zakázána u zákona, který je v právním řádu pramenem práva, jako je to v právním řádu České republiky, musí být tím spíše („od většího k menšímu“) zakázána v případě změny rozhodovací praxe soudů. To, že tuto faktickou retroaktivitu soudy účelově „přeznačí“ a nazvou ji retrospektivou, na tom nic nemění, neboť materiálně jde o změnu pravidla chování, která zasahuje právní vztahy do minulosti, a taková rozhodovací praxe je v právním státě neústavní, byť by byla odůvodňována a označována jakkoliv.

Závěr

Podíváme-li se na Ústavním soudem prezentovanou argumentaci očima „živých“ účastníků občanskoprávních vztahů, nevyjdeme patrně z údivu. Sám Ústavní soud uznává, že nový právní názor aplikovatelný retrospektivně zpravidla zasáhne do očekávání, jež dřívější judikatura u svých adresátů mohla vyvolat. K tomu bych uvedl, že nový právní názor aplikovatelný retrospektivně nezasáhne do legitimního očekávání adresátů právních norem jen „zpravidla“, tedy v některých případech, ale

vždy, a že nejde jen o „očekávání, jež dřívější judikatura u svých adresátů mohla vyvolat“, ale v praxi jde vždy o očekávání, které v každém případě vyvolala. Již zde tedy vidíme určitou změkčující eufemistickou tóninu, používanou Ústavním soudem k bagatelizaci dopadů retrospektivní (retroaktivní) judikatury. Argumentuje-li Ústavní soud dále tak, že „Opačný postup by však znamenal, že soud vědomě aplikuje „nesprávný“ právní názor, a navíc by byl sporný i z hlediska principu rovnosti - zatímco v jednom řízení (v tom, v němž byl právní názor změněn) by byl nový právní názor aplikován ve prospěch jednoho z účastníků, účastníkům dalších řízení, byť by jejich pozice byla srovnatelná, by se tohoto dobrodiní již nedostalo.“, není takový názor správný. Je totiž zřejmé, že pokud by byl změněný právní názor aplikován (tak jak to vyžadujeme u zákona) pouze do budoucna, byla by zde podobně jako v případě nového zákona dána rovnost zbraní, a stejně tak by tomu bylo i tehdy, byl-li by na „staré“ případy, založené za „účinnosti“ staré judikatury, nadále aplikován onen právní názor, který je nyní nově viděn jako názor „nesprávný“, neboť v obou případech by byla zachována rovnost zbraní a ani v jednom by nebylo možno mluvit o tom (jak to bohužel činí Ústavní soud), že „nový právní názor aplikován ve prospěch jednoho z účastníků a účastníkům dalších řízení, byť by jejich pozice byla srovnatelná, by se tohoto dobrodiní již nedostalo.“, neboť pozice účastníků řízení (a kontrahentů smlouvy) vycházejících z různých právních stavů fakticky ani právně srovnatelná není, když každý z nich vychází z úplně odlišného legitimního očekávání.

Další věta z citovaného rozhodnutí, že *„Ústavní soud v souladu se soudobými evropskými kontinentálními trendy zdůraznil, že v horizontálních právních vztazích zůstává zásadou incidentní retrospektivita nových právních názorů vytvořených judikatorními změnami...“*, a že *„Nový právní názor bude tedy aplikován na všechna probíhající řízení.“*, je nicneřikající, a je pouze deklaratorní povahy a nenes v sobě žádný argument, ale pouze bližší nezdůvodněné konstatování. Nevíme ani, co má Ústavní soud na mysli *„soudobými evropskými kontinentálními trendy“*. Že by byla na unijní úrovni nebo na úrovni evropské národní judikatury trendem retroaktivita („retrospektiva“) soudních rozhodnutí, o tom není obecně nic známo, a v zájmu zachování právního státu jako sféry zákonnosti a předvídatelnosti práva doufejme, že tomu tak není. Navazující závěr Ústavního soudu, že *„Tím Ústavní soud odlišil situaci retrospektivního působení změny judikatury (tj. opravy "chybného" právního názoru) od retroaktivního působení právních norem.“*, je jednoduše slabý; Ústavní soud nejenže v předmětném nálezu (a ostatně ani v žádném jiném) neodlišil (zakázanou) retroaktivitu právních norem od (dovolené) retrospektivy soudních rozhodnutí, ale bedlivějšího čtenáře svého rozhodnutí nenechal na pochybách o tom, že si takovým závěrem pouze zjednal neomezenou moc k zásahům do legitimního očekávání adresátů právních norem a soudních rozhodnutí, kteří v případě zákonodárce mají právní jistotu o svých právech „do minula“, „nyní“ i „do budoucna“, zatímco v případě normotvorby soudní moci žádnou takovou právní jistotu o svém právním stavu nemají.

Pokud totiž podle Ústavního soudu nemůže výjimečnost situace, která by byla jako jediná s to zabránit zpětnému účinku změny judikatury, spočívat „pouze“ v tom, že v důsledku aplikace nového právního názoru došlo ke zhoršení právního postavení jedné ze stran horizontálního právního vztahu, a ani v tom, že dotčený účastník řízení na dřívější judikaturu spoléhal, nezbývá již mnoho představitelného právního prostoru, v němž by objektivně spočívat mohla. Na tom nic nemění ani následný argument Ústavního soudu, že *„Zmíněné důsledky jsou ... pojmovými znaky judikatorního odklonu (nemohou tedy pochopitelně zakládat výjimečnost situace).“*, neboť tato argumentace je tautologická (odůvodňující sebe samu). Není-li od adresáta ustálené rozhodovací praxe možno očekávat „jasnozřivost“ v otázce změny této judikatury, a má-li takový adresát zůstat chráněn ústavní zásadou legitimního očekávání, není možno souhlasit se závěry Ústavního soudu týkajícími se intertemporálního působení změny judikatury, podle nichž tato změna působí retrospektivně, tj. aplikuje se "zpětně" i v řízeních zahájených před touto změnou.

Na závěr je možno říci, že každým retrospektivním (retroaktivním) zásahem do již

existujících a legitimně a v souladu se zákonem založených právních vztahů a vztahů legitimního očekávání umenšují Nejvyšší a Ústavní soud právní jistotu adresátů rozhodovací praxe soudů a v konečném důsledku vnáší sám do právního prostředí prvek výrazné instability. Jsem přesvědčen, že nikomu z těch, kdo vstupují do právních vztahů, by tato skutečnost neměla uniknout, ani zůstat lhostejná, neboť uvedená otázka nemá jen teoreticko-právní rozměr, ale je (bohužel) navýsost praktická. Naprosto nepřijatelná by pak podle mého názoru měla být retrospektiva judikatury v oblasti trestního práva.

JUDr. Luděk Lisse, Ph.D. LL.M. MPA,
ředitel Ústavu práva a právní vědy, o.p.s.

[Ústav práva a právní vědy, o.p.s.](#)

Jablonského 640/2
170 00 Praha 7

Tel.: +420 224 247 011
gsm: +420 800 208 008
e-mail: podatelna@ustavprava.cz

[1] Ve vztahu k problematice jednání statutárních orgánů srov. například rozsudek Velkého senátu Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 31 Odo 11/2006, rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 18. října 2013, sp. zn. 21 Cdo 2802/2012 a četná další.

[2] TOUŠKA, M., PAVLŮ, R., CÍSAŘOVÁ, M., Dvojí zamýšlení nad rozhodčími doložkami ve světle poslední judikatury a novely zákona o rozhodčím řízení, In: LISSE, L., a kol., Euronovela zákona o rozhodčím řízení s judikaturou. 1. vydání. Praha: Ústav práva a právní vědy, o.p.s., 2012, s. 64

[3] KULHAVÁ, L.: Exekuce rozhodčích nálezů a vliv neplatné rozhodčí doložky, disertační práce v rámci programu LL.M. – Law Litigation Arbitrator (rozhodce – specialista na rozhodčí řízení), Ústav práva a právní vědy, o.p.s. 2016.

[4] V posuzování otázky týkající zkoumání platnosti rozhodčích doložek, uzavřených v době jejich uzavření za tehdejšího judikaturního stavu platně, a to otázky, zda je exekuční soud (soudní exekutor) oprávněn přezkoumávat platnost rozhodčí doložky, na jejímž základě byl vydán rozhodčí nález jako exekuční titul, došlo ke sjednocení judikatury, a to usnesením velkého senátu NS ČR ze dne 10.7.2013, sp.zn. 31 Cdo 958/2012, tak, že exekuční soud je oprávněn platnost této rozhodčí doložky přezkoumávat, přičemž k posuzování samotné platnosti této doložky v odůvodnění svého rozhodnutí uvedl následující: „Pokud oprávněný namítal, že k této judikatuře, takto ustálené soudní praxi nelze v daném případě přihlížet, když posuzovaná rozhodčí doložka byla uzavřena před tímto rozhodnutím Nejvyššího soudu.

[5] KÜHN, Z., Prospektivní a retrospektivní působení judikaturních změn. Právní rozhledy, roč. 19, č. 6/2011, s. 191

Další články:

- [Vybrané otázky poskytování zdravotních služeb na dálku](#)
- [DEAL MONITOR](#)
- [„Za každou kauzou je živý příběh“](#)
- [Ombudsman na Maltě - základní parametry a role. A v čem bychom se mohli poučit i my v Česku?](#)
- [DEAL MONITOR](#)
- [DEAL MONITOR](#)
- [Rozhovor s JUDr. Veronikou Janoušek Rudolfovou, samostatnou advokátkou specializující se na sportovní právo](#)
- [DEAL MONITOR](#)
- [DEAL MONITOR](#)
- [DEAL MONITOR](#)
- [Fotbaloví agenti vs. FIFA ve světle stanoviska generálního advokáta Soudního dvora Evropské unie](#)